
Edoardo De Angelis va néixer a Nàpols l'any 1978. És director de cinema (va debutar el 2011 amb la pel·lícula *Mozzarella Stories*), guionista i productor, i ha guanyat nombrosos premis. El 2018 publicà la novel·la *Il vizio della speranza*, en la qual es basa la pel·lícula homònima que va guanyar el premi del públic al Festival de Cinema de Roma, així com el premi al millor director al Festival Internacional de Cinema de Tòquio.

Sandro Veronesi va néixer a Florència l'any 1959 i és considerat un dels millors escriptors italians contemporanis. El 1985 va llicenciar-se en història de la restauració a la Facultat d'Arquitectura de Florència, amb una tesina sobre Victor Hugo que va rebre la qualificació màxima. És autor d'una obra literària extensa i un assagista i periodista destacat. L'any 2006 va guanyar el Premi Strega, el guardó literari més prestigiós d'Itàlia, per la novel·la *Caos calmo*, un reconeixement que va tornar a obtenir el 2020 amb *El colibrí* (Periscopi, 2020) i amb el qual es va convertir en el segon autor que guanya dues vegades aquest premi.

Pau Vidal és filòleg de formació i divulgador lingüístic d'ofici. Com a traductor de literatura italiana s'ha especialitzat en narrativa contemporània (Tomas di Lampedusa, Roberto Saviano, Federico De Roberto, Antonio Tabucchi, Erri De Luca, Gianni Rodari...) i sobretot en l'obra d'Andrea Camilleri, el creador del comissari Montalbano, del qual n'ha girat al català una quarantena de títols.

Roberto Saviano, *Corriere della Sera* – «Un testimoni impressionant de la necessitat de rescatar del mar persones en dificultats. [...] Tot i que la història està ambientada durant la Segona Guerra Mundial, aquest poderós testimoni del deure secular, humà i ineludible de cada individu de salvar els seus semblants en alta mar, és especialment actual. Veronesi demostra una vegada més que el veritable poder de la prosa rau en l'equilibri minuciós dels seus registres; un ganivet esmolat talla bé, però un ganivet massa esmolat es trenca.»

Arnaud de La Grange, *Le Figaro* – «Amb una escriptura tan impactant com un torpede, Sandro Veronesi i Edoardo De Angelis donen vida a una lliçó d'humanitat i valentia en alta mar, en plena Segona Guerra Mundial.»

Zita Dazzi, *La Repubblica* – «És un llibre que traspu dolor i tendresa a cada línia, on és fàcil de llegir el subtext de l'episodi històric, és a dir, la història dramàticament actual dels rescats al mar, posant al lloc dels mariners d'en Todaro els voluntaris de les ONG implicades al Mediterrani per rescatar de les ones la vida dels exèrcits desarmats dels últims del món.»

Christophe Ono-dit-Biot, *Le Point* – «Comandant és una novel·la de guerra formidable però també un torpede d'humanisme. [...] Un llibre on forma i contingut s'uneixen per revelar de quina manera es pot

continuar sent humà quan la humanitat perd el cap i el cor.»

Bernd Melichar, *Kleine Zeitung* – «Un psicograma emocional.»

Nello Scavo – «La història d'aquest home, tal com l'expliquen De Angelis i Veronesi, m'ha colpit i emocionat. Cada pàgina qüestiona en què ens hem convertit.»

Alessandro Tacchino – «En un moment determinat, tens la sensació de ser, realment, dins d'una torre de Babel. Hi ha qui parla sard, qui parla napolità, qui parla un francès lleugerament difuminat. Cada un d'aquests idiomes és un codi entre els que s'entenen, però n'hi ha un que entén tothom, que és el dels canons i la guerra. Quan crides "Foc!" o "A cobert", ja saps què cal fer, i el submarí es converteix en res més que una màquina, que ataca o s'enfonsa. La història de *Comandant* és una història real. Sembla absurd, perquè diries que som a vint mil llegües sota el mar, però en canvi tot el que s'explica va tenir lloc.»

Edoardo De Angelis
Sandro Veronesi

Comandant

Traducció de l'italià de Pau Vidal

ANTÍPODA, 82

EDICIONS DEL PERISCOPI

Títol original: *Comandante*

© Edoardo De Angelis i Sandro Veronesi, 2023

© Giunti Editore S.p.A./Bompiani, Florència-Milà, 2023

www.giunti.it

www.bompiani.it

Primera edició: maig del 2024

© de la traducció: Pau Vidal, 2024

© del disseny de la coberta: Tono Cristòfol

© de la imatge de coberta: Ullstein Bild Dtl / GettyImages, 2024

© d'aquesta edició: Edicions del Periscopi SLU, 2024

Publicat per Edicions del Periscopi SLU

info@periscopi.cat | Web: www.periscopi.cat

Facebook: www.facebook.com/Periscopi

Twitter/X: twitter.com/Ed_Periscopi

Instagram: [@edicions_del_periscopi](https://www.instagram.com/edicions_del_periscopi)

Impressió: Romanyà Valls, Capellades

Imprès a Catalunya – *Printed in Catalonia*

Edició a càrrec d'Aniol Rafel, Andrea Rovira i Marta Rubirola

Maquetació: Tono Cristòfol

Correcció: Núria Saurina Eudaldo, Òscar Lozano i Marta Vilaró

Disseny de la col·lecció i interiors: Tono Cristòfol

Aquest llibre s'ha imprès amb un paper offset cru de noranta grams
i ha estat compaginat amb la tipografia Caslon Pro.

Dipòsit legal: B 7662-2024

ISBN: 978-84-19332-64-6

Aquest llibre ha estat traduït gràcies a una subvenció del Ministeri
d'Assumptes Exteriors i de la Cooperació Internacional italiana.

*Questo libro è stato tradotto grazie a un contributo del Ministero degli
Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale italiano*

Tots els drets reservats. Queda rigorosament prohibida, sense l'autorització
escrita dels titulars del copyright, sota les sancions establertes per la llei, la
reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment,
inclosos la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars
mitjançant el lloguer o préstec públics.

Nota a la traducció

A la Segona Guerra Mundial, els soldats de l'exèrcit italià compartien uniforme però sovint no s'entenien. Molts lígurs, piemontesos, toscans, calabresos, pullesos, etc., no sabien parlar italià, o el parlaven de manera precària perquè en aquell temps la televisió i l'escola, les grans armes de la uniformització lingüística europea del segle xx, encara no havien tingut temps de bilingüitzar-los. «Aquí un livornès i un sicilià són més que estrangers, provenen veritablement de dos planetes diferents i distants, tant per llengua com per cultura i temperament», escriu el protagonista. Al llarg del llibre les referències a la multiplicitat d'idiomes que se senten dins del submarí són constants: «vaig afegir en venecià, que a ell li agrada sentir-m'hi enraonar», «sovint fa servir el dialecte de la seva contrada, i si no el vènet», «quan s'expressa en la seva parla amb prou feines l'entenem».*

Afegint-se a la fornada d'autors que els últims decennis contravenen l'arrelada tradició (tant literària

* El comandant Salvatore Todaro, el protagonista, que a la novel·la s'expressa en italià i en vènet, era nascut a Messina (Sicília), però la família es va traslladar a la localitat vèneta de Chioggia quan ell tenia sis anys.

com cinematogràfica) d'ocultar el multilingüisme, *Comandant* és escrit majoritàriament en italià, però també hi apareixen personatges que s'expressen en altres llengües itàliques: concretament, vènet, sard, napolità, sicilià i emilià. Són veus que parlen, totes en primera persona. Atesa la rellevància argumental de tot plegat, soc del parer que escatimar aquest esforç al lector català hauria estat tant com negar-li el sentit de la novel·la; per això m'he permès fer una temptativa d'adaptació i proporcionar una idea vagament aproximada de la diversitat lingüística de l'original, conscient de la paradoxa (no sempre ben vista pels especialistes en traductologia) i, de fet, de la impossibilitat de l'intent.

La intenció era reproduir no pas el poliglòtisme de l'original (perquè de fet, tractant-se d'una traducció, fora gairebé un absurd) sinó l'estranyesa o distanciament que l'alternança de codis provoca en el lector, que és una de les característiques que singularitzen aquest text. Sabedor, i ho reitero perquè és important, que l'intent està condemnat a fer curt: la distància que hi ha entre l'italià estàndard i, posem per cas, el sicilià és equivalent a la que va, per exemple, del català a qualsevol altra llengua romànica. Només cal imaginar-se un autocar ple de catalanoparlants de tot el domini: en el nostre cas la no intercomprensió no fora plausible.

Així doncs, a *Comandant* hi trobareu unes quantes veus que s'expressen amb trets gramaticals (variants formals lèxiques i morfològiques, girs sintàctics, localismes...) no normatius, poats tant de la diversitat

de registres (nivells de formalitat) com de la variació geolectal. A fi de no tensar en excés la versemblança, els idiolectes d'aquestes veus «no italianes» no es corresponen del tot amb la nostra distribució dialectal; és a dir, no n'hi ha una de garrotxina i una altra de valenciana meridional, o una de pallaresa i una altra de balear. Era temptador girar el sard de l'original a l'alguerès, per exemple, per paralelisme geogràfic, però hauria estat un error perquè (a part d'atreure'm la justa ira dels experts), tal com he dit, el català de l'Alguer és entenedor per a qualsevol catalanoparlant, cosa que, en canvi, no passa entre el sard i l'italià.

Dissortadament, les normes de l'escriptura ens dificulten en gran mesura reproduir trets fonètics i d'entonació, lògicament els més estridents en la llengua oral i en conseqüència els més reconeixibles. Generalment, quan pensem en diferències dialectals ens venen al cap mots o locucions, però en realitat allò que caracteritza la variació dialectal per sobre de qualsevol altra cosa és la pronúncia; només cal que penseu en la famosa *e* atribuïda als parlars lleidatans, la *r* en posició final dels valencians o la terminació en *-ut* dels gironins (càntut). O, encara millor, en la neutra tònica i els pronoms també tòpics en posició postverbal dels balears, dos trets exclusius dels parlars illencs que, tanmateix, no podem reproduir gràficament (en l'escriptura convencional). Per no dir res d'allò que anomenem «cantarella»: agafeu aquesta frase mateixa i feu-la llegir en veu alta a un valencià i un rossellonès: tothom els distingirà sense marge d'error. Sense haver

de canviar cap mot ni d'introduir cap marca geolectal, els trets fonètics (prosòdia, entonació, timbre i obertura vocàlica, realització de les consonants) delaten immediatament cada parla. Tot això, malauradament, no ho podem reproduir en una novel·la si no volem que sembli un tractat de fonètica i fonologia, i és una llàstima, perquè hauria contribuït més que cap altra cosa al propòsit que ens mou.

Per acabar-ho d'adobar, no tots els personatges s'expressen amb el mateix, diguem, color dialectal. N'hi ha que fan *diguioiga* (meitat italià meitat llengua materna), n'hi ha de monolingües no italians, altres que en deixen anar un esquitx de tant en tant... Per a cada un, doncs, ha calgut un tractament diferenciat que, si la lectura és atenta i un servidor hi ha tingut prou traça, s'hauria de poder discernir.

L'única excepció són les (poques) aparicions de la llengua sarda, deixades sense traduir per raons que el lector entendrà fàcilment quan s'hi trobarà.

No puc acabar sense agrair als periscòpics la confiança en proposar-los l'experiment i la paciència davant la meva frustració pel magre resultat. Confio, això sí, que si més no les quatre pinzellades amb què maldestrament he intentat l'operació impossible de traslladar a l'escriptura un fet essencialment oral, a més de xalar, us permetin fer-vos una idea de l'enorme riquesa de la variació lingüística, tant en el cas de les llengües itàliques com de les varietats dialectals del català.

Pau Vidal

Comandant

Ves a prestar auxili amb amor,
que la pau ja vindrà.

RIVER PHOENIX

D'homes n'hi ha de tres menes:
de vius, de morts i dels que es fan a la mar.

PLATÓ

Introducció

de Sandro Veronesi

La història que ha dut al naixement d'aquest llibre és miraculosa, i una història miraculosa cal explicar-la. És una història que té lloc l'estiu del 2018.

A Itàlia, l'estiu del 2018 va ser terrible. Com cada any, la quantitat de pasteres carregades de migrants que fugien dels camps de concentració de Líbia havia augmentat, en uns viatges que només podien acabar de tres maneres: o bé se'n sortien, i llavors aquelles embarcacions atapeïdes de gent arribaven a Lampedusa, a Malta, a Sicília o a Calàbria; o bé les interceptaven els guardacostes libis, que els retornaven als camps de concentració; o es transformaven en tragèdia, amb motors que deixaven de funcionar, bots pneumàtics que es desinflen, barques que es bolcaven i fugitius que de cop i volta esdevenien nàufrags. El que va fer aquell estiu encara més difícil de suportar va ser que, en comptes d'un moviment de solidaritat potent, a Itàlia va sorgir un violent reflux xenòfob que es va

acarnissar especialment amb aquest tercer grup de persones (és a dir, les que, un cop caigudes a l'aigua, fins i tot si tenien a prop alguna resta de material flotant a què aferrar-se, no els quedaven gaires hores de vida). Els detritus morals més abjectes van ser abocats damunt d'aquesta gent, els darrers dels darrers, en forma de consignes esbombades per les xarxes: «Bon profit als peixos», «S'ha acabat la xauxa», «Final de creuer», alhora que s'impedia intervenir als guardacostes i els emigrants s'ofegaven. A la zona només hi quedaven unes quantes embarcacions de socors no italianes, anomenades SAR (de Search and Rescue, és a dir: Recerca i Rescat), que de tant en tant salvaven algun grup, per iniciar tot seguit una odissea a la recerca d'un port on desembarcar-los (el govern ja havia posat en marxa la famosa política dels «ports tancats»), mentre l'onada xenòfoba s'abraonava damunt les ONG que les sostenien, objecte d'una campanya difamatòria brutal. «Taxis del mar» va ser la llufa que van penjar a aquestes barques salvadores, al·ludint a una complicitat dels socorredors amb els patrons d'embarcacions líbies (pagant, s'entén) mai demostrada, ni tan sols en els nombrosos processos judicials celebrats.

En aquesta època nostra tan absurda, amarada de ràbia i de frustració, jo no podia dormir. Tenia el cap saturat d'aquelles monstruositats i no m'interessava cap altre assumpte, en una reacció que no havia experimentat mai, de tan exagerada i invasiva com era, en tota la meva vida. Per redirigir el meu malestar cap a alguna cosa de concret em vaig posar en contacte

amb els responsables de les ONG i em van apuntar a la llista d'espera per incorporar-me a alguna tripulació; i alhora, per primera vegada a la vida, vaig fundar un moviment: sí, perquè vaig descobrir que molts amics i amigues meus als quals confessava la meua frustració es trobaven en la mateixa situació que jo; en vaig fer una llista que vaig batejar amb l'etiqueta Cossos, per subratllar precisament l'anhel d'interposar el propi cos entre aquella onada xenòfoba i les seves víctimes. Haig de dir que la vaig confegir com si fos la llista de convidats a la meua festa d'aniversari: tots eren gent de qui apreciava el compromís i la conscienciació que demostraven amb la seva feina, de manera que molts es van trobar dins del grup només perquè em coneixien a mi, però no entre ells. No cal que la transcrigui ara aquí completa*, però sí que voldria destacar la resposta de l'Antonio Pennacchi, un dels poquíssims que tenia més anys que jo, quan l'hi vaig proposar: «Mira, nano, jo tinc de caminar amb bastó, però si tu em demanes que pugi en una barca per dar un cop de mà en aquells pobres desgraciats ja et dic que sí».

* Per si de cas, la llista és aquesta, per ordre alfabètic: Roberto Alajmo, Silvia Bacci, Jasmin Bahrabadi, Alessandro Bergonzoni, Caterina Bonvicini, Marco Cassini, Manuela Cavallari, Teresa Ciabatti, Massimo Coppola, Franco Cordelli, Francesca D'Aloja, Edoardo De Angelis, Luca Doninelli, Stefano Eco, Giuseppe Genna, Silvia Giagnoni, Gipi, Simone Lenzi, Antonio Leotti, Gabriele Muccino, Michela Murgia, Antonio Pennacchi, Riccardo Rodolfi, Elena Stancanelli, Chiara Valerio, Sandro Veronesi, Paolo Virzi, Hamid Ziarati.

Total, que vaig ajuntar aquesta colla d'amics entusiastes en un xat de Signal que es va dir, com és natural, Cossos. Un dels membres era Edoardo De Angelis, a qui jo coneixia de feia poc perquè la meva dona havia treballat en la campanya de promoció de la seva pel·lícula *Il vizio della speranza* ('El vici de l'esperança'). Abans i tot de conèixer-nos personalment i que la seva energia fraternal m'embolcallés, un detall ja m'havia impressionat: durant el rodatge, cada dia de bon matí enviava a tot l'equip, la meva dona inclosa, un missatge, una nota, en deia, per sintonitzar-los tots plegats en una inspiració comuna que serviria de punt de referència durant la jornada de feina. Es tractava d'un text breu, escrit per ell, d'una bellesa fulgorant, la lectura del qual havia esdevingut motiu d'inspiració quotidiana fins i tot per a mi, que no formava part de l'equip i que, per tant, el llegia clandestinament. Allà vaig descobrir que l'Edoardo pertany a aquella raça de directors que saben escriure, cosa que naturalment va fer que l'apreciés encara més.

Entre les coses que va penjar al xat hi havia un enllaç a la web del diari *Avvenire*, on es recollien unes declaracions de l'almirall Pettorino, aleshores comandant de la guàrdia costanera italiana, que, en el seu parlament en ocasió de l'aniversari de la fundació del cos, malgrat garantir l'obediència deguda a les ordres del govern, que prohibien a les seves llanxes de socórrer els naufragis de la mar de Líbia, volia puntualitzar que «a la mar salvar una vida és una obligació legal i moral». I tot seguit, saltant-se el text prèviament

acordat amb les autoritats, s'havia pres la llibertat de recordar la figura del comandant Salvatore Todaro, que durant la Segona Guerra Mundial va enfonsar una nau belga al bell mig de l'oceà Atlàntic i a continuació en va rescatar la tripulació, bo i desobeint les ordres de l'almirall alemany Karl Dönitz. A conseqüència d'aquella acció, Dönitz mateix el va qualificar de «don Quixot de la mar» (un epítet estúpid, ja aleshores), però en Todaro, sense arronsar-se, va defensar arduosament la seva iniciativa de rescatar els enemics tot donant l'explicació que ara en Pettorino feia seva per tal de mostrar el seu desacord en relació amb les ordres del govern: «Nosaltres som mariners», havia dit en Todaro, i en Pettorino reblava, «mariners italians, hereus de dos mil anys de civilització, i per això fem aquesta mena de coses».

Trasbalsat per aquelles paraules, l'Edoardo va voler saber-ne més. Així va conèixer la figura de Salvatore Todaro, heroi de guerra de la nostra marina, medalla d'or, triple medalla d'argent i doble medalla de bronze al valor militar, i va localitzar nombroses reconstruccions de l'episodi a què es referia l'almirall Pettorino. Cada una amb els seus detalls diferenciats, però totes coincidents en el punt fonamental: el salvament dels enemics a la mar, cosa que feia ressonar aquell episodi en tota la seva límpida i potentíssima actualitat i la justificació mitjançant una frase tan punyent com «som italians».

L'Edoardo em va trucar per demanar-me què en pensava d'una idea una mica esbojarrada que se li

havia acudit: fer-ne una pel·lícula. Una pel·lícula de guerra. Històrica. En què un oficial de la Marina Reial Italiana, en plena guerra, desobeeix les ordres dels alemanys i salva vint-i-sis soldats enemics que el seu submarí acaba d'enfonsar. Li vaig respondre que la trobava extraordinària, i que era justament el que havíem de fer, buscar temes, històries i testimonis en què ens poguéssim emmirallar amb totes les nostres forces per demostrar que allò que consideràvem una infàmia vergonyosa era realment una infàmia vergonyosa. Demanaria una mica de temps, això sí, perquè una pel·lícula de guerra no es prepara així com així, però tant se valia: hi ha qui se centra en objectius immediats i hi ha qui prefereix empreses més laborioses, però tothom en favor d'un mateix objectiu. El meu suport el va fer molt content, es va llançar a la seva recerca i no en vam tornar a parlar.

I vet aquí, finalment, el punt miraculós de la història: vet aquí la manifestació palesa, no sé de quina altra manera anomenar-ho, encara que no m'ho podria permetre perquè no soc creient, de la voluntat divina. Entre les persones que jo havia convidat a formar part de Cossos hi havia la Jasmin Bahrabadi, una amiga meva de Livorno que treballa de promotora de grups musicals i a qui conec de fa molt de temps. Com que no coneixia gaire gent del xat, i d'acord amb el seu tarannà, més que escriure es va oferir a organitzar les llistes d'embarcament i les accions de suport a les ONG que volíem impulsar, tasca a què es va lliurar amb dedicació. Fins que un bon dia em va

enviar un correu privat amb un enllaç a un article que ella havia suggerit al *Tirreno*, un article de primera pàgina, dedicat al comandant Salvatore Todaro que en Pettorino havia citat, amb la frase «un article sobre el meu avi».

És a dir: *la Jasmin era la neta d'en Todaro*.

Incrèdul, li vaig demanar permís per penjar l'article al xat i, un cop obtingut, el vaig compartir acompanyat de la sorprenent revelació que m'acabava de fer. El telèfon no va trigar gaire a sonar: l'Edoardo, com jo, estava tan trasbalsat com si se li hagués aparegut la mare de Déu.

—Tu ho sabies, oi? Va, digues la veritat.

—Et prometo que no.

Al cap de dos dies, l'Edoardo era a Livorno amb la Graziella, la filla del senyor Todaro, a casa de la Jasmin, la mateixa casa on en Todaro havia viscut amb la seva dona abans de la guerra. Li van donar accés als dos baguls amorosament conservats on guardaven totes les pertinences del pare i avi: les cartes, les fotografies, condecoracions, llibres de ioga i d'ocultisme que llegia i manuals de farsi, la llengua persa, que estudiava de manera autodidàctica (no insistiré en allò dels miracles, però qui en tingui ganes es pot preguntar com és que la meva amiga Jasmin porta un cognom com Bahrabadi, és a dir, de quin país prové i quina és la llengua materna del seu pare).

Al cap d'un mes vaig rebre la proposta de l'Edoardo d'escriure el film a quatre mans, i encara que els guions no han estat mai la meva especialitat, el senyal

del cel semblava més que clar i vaig acceptar amb entusiasme. Recordant les «notes» que enviava cada matí durant el rodatge d'*Il vizio della speranza*, i esperonat per la naturalitat amb què ja des del primer esborrany s'havia apropiat de la llengua d'en Todaro, vaig deixar caure una segona idea: a més del guió, i mentre els productors posaven el rodatge en solfa, podíem escriure junts també el llibre inspirat en aquella història italiana tan exemplar. Proposta que també va ser acollida amb entusiasme.

Quatre anys després, quan el rodatge ja està a punt d'acabar, vet aquí el llibre. La xenofòbia no ha minvat, sempre preparada per tornar-hi encara amb més ferotgia, i per desgràcia també ha arribat la guerra, ara, i no tan lluny com abans: raons de més perquè els italians (els que es fan a la mar, però sobretot els que no, els que prenen el sol a la sorra, i juguen a pales, i s'apunten a festes a la platja, i consideren just, fins patriòtic i tot, deixar que la gent que fuig de la pobresa, la persecució i la guerra es mori ofegada) sàpiguen de qui són fills. Nets, més ben dit.

1. Rina

Jo confesso.

Confesso que quan me'l van tornar amb l'esquena migpartida, més mort que viu, per dins vaig respirar: no pas perquè fos viu, confesso; per l'esquena esberlada. Feia poc que érem casats, ell feia carrera a la marina, ascendia de pressa perquè era el millor, i jo ja m'havia resignat, perquè sabia que m'havia casat amb un guerrer i també sabia, com tothom, que anàvem de cap a la guerra. Sabia que ell serviria la pàtria sense escatimar esforços, i això comprenia donar la vida. Em matava també a mi, tot plegat. Era com si una part de mi, jove com era, ja fos morta. Estava escrit, ho sabia, ho havia acceptat, però em matava.

I aleshores l'accident. No pas a l'Àfrica (la guerra, mentre no arribava la de debò, havíem anat a fer-la allà baix) sinó a cent quilòmetres de casa, a La Spezia. I no pas en cap acció temerària sinó durant uns exercicis. L'onada que un torpede acaba d'alçar escomet

l'hidroavió amb què volava a flor d'aigua i el fa bolcar. Fractura de la columna vertebral, irreversible. I jo confesso: confesso que el preferia així de bon tros, millor invàlid que no pas sa, millor jubilat que no comandant, presoner meu i de la família que bastiríem. Que no fos mort era un miracle; però encara era més miraculós que ja no pogués combatre i em necessités.

Però no va durar gaire. La curació, un altre miracle. La cotilla metèl·lica, un turment que a ell, tanmateix, en comptes de prendre-n'hi li donava força. Ja la primera vegada que l'hi van cenyir al voltant del tors me'n vaig adonar. Jo hi era. L'hi van col·locar dos oficials mèdics, un de més gran i un de jove, a l'ambulatori ortopèdic de l'Acadèmia. Jo hi era i observava, des de l'altra punta d'aquella sala grandiosa i inundada de llum; però era lluny, insignificant, com si no hi fos. El que sí que hi era, i se sentia, era el guerrer que es tornava a apoderar del cos d'en Salvatore Todaro. Ell la beneïa, aquella cotilla metèl·lica que no es podria treure mai més i que li nafraria la carn, perquè impedia que el seu cos es plegués pel mig com una flor esqueixada; el mantenia dret, aquell estri, i si podia estar dret podia combatre.

Li causava molt de dolor, també, però per a ell suportar el dolor no era cap problema; i si es feia realment insuportable tenia l'ampolleta de morfina.

El meu alleujament va durar ben poc. Jo el coneixia, sabia què li rondava pel cap i, tot i així, ho vaig intentar igualment. Hi vaig parlar, li vaig descriure la vida que somiava de dur amb ell, a la que qualsevol

altre en aquelles condicions s'hauria resignat: vendre la casa de ciutat i anar-nos-en terra endins, cap a Montenero, a mitja costa, on els masos costaven quatre rals. Viure dels fruits de la terra, criar bestiar. Vi, oli, abelles, mel de la bona. Els fills que creixerien amb aire pur, peixats amb el que nosaltres mateixos colliríem, lluny de la guerra que tard o d'hora havia d'arribar. Ocupar-me d'ell, alleujar-li el dolor, estimar-lo, adorar-lo, fer-lo feliç, cada dia, cada hora, sempre: això no l'hi vaig dir, però no calia, ja es veia. Li vaig posar davant del nas tot l'amor que tenia, tot de cop. Sí que li vaig parlar del seu, d'amor: li vaig dir que ell la vida a la pàtria ja l'hi havia donada amb la patacada de l'hydroavió.

—Dues vegades —li vaig preguntar—, l'hi vols donar dues vegades?

Ell em va escoltar, no va dir res. Va anar a can Betti.

En Betti era un sastre que també feia de mèdium. En Salvatore l'anava a veure sempre que havia de prendre decisions, perquè en Betti es comunicava amb el seu esperit-guia; un guerrer de l'antiga Grècia, diu. Cec, diu. Formava part del seu costat secret, que de secret en tenia ben poc perquè el seu interès per l'ocultisme, les seves pràctiques orientals, els estudis de màgia i de metempsicosi, tot això no ho amagava gens ni mica; només que jo no era capaç de compartir-ho. Jo crec en Déu i prou. En Salvatore, doncs, després d'escoltar-me va anar a can Betti i em puc imaginar l'escena amb la màxima precisió perquè una vegada,

abans de l'accident, abans de ser casats, m'hi havia portat. Una botiga minúscula plena de roba, d'agulles, corrons i fils, i al mig una màquina de cosir de pedal com si fos un altar. En Betti en silenci, de peu dret, els ulls clucs i la cinta mètrica penjada al coll. En Salvatore que li diu:

—La Rina vol que accepti la pensió de mutilat de guerra. L'opció mínima. I una casa al camp.

En Betti continua en silenci, dret, els ulls clucs i les mans a la taula de treball, un, dos, tres minuts, fins que comença a parlar; però no és ell qui parla, i es veu de seguida perquè parla en grec antic, un idioma que no sap perquè no va passar de tercer de bàsica. Després agafa un full i el llapis de sastre i escriu (però no és ell qui escriu):

ἐνθα δὲ Σίσυφος ἔσκειν, ὃ κέρδιστος γένετ' ἀνδρῶν,
Σίσυφος Αἰολίδης· ὁ δ' ἄρα Γλαῦκον τέκεθ' υἱόν,
αὐτὰρ Γλαῦκος τίκτεν ἀμύμονα Βελλεροφόντην·

Confesso que vaig remenar les butxaques del meu marit com una muller gelosa i que vaig trobar el paperet. Confesso que vaig copiar aquelles ratlles escrites en grec i el vaig tornar a deixar a lloc.

Quan va marxar se'l va endur.

2. Todaro

He viscut unes quantes alegries fulgurants.

En la negra foscor de la desesperació, de tant en tant, un llampec de felicitat causat pel sentiment d'harmonia amb el meu cos.

Un fill.

La mel de les abelles a la punta dels dits.

A escola en una barca de vela.

Mossèn Voltolina traient-se l'abric per donar-lo a algú que tenia més fred.

Les teves cames i la teva escletxa on m'esquitllo líquid.

Un altre fill per endarrerir la meva mort.

Però no empaito pas la felicitat, Rinuccia meva, no la reclamo, això és cosa de gent ensopida, un sentiment acomplert, un estat immòbil, coses de burgesos. El grec cec ha vist el meu destí: la meva victòria és la batalla. En aquests mesos de repòs he entès que la meva condició de mutilat es deu a la tovor de la

ment i és indigna d'un guerrer. He obert i tancat la mà mil vegades esperant que la morfina em circulés per la sang.

M'he pensat que el dolor seria rellevant.

Aquest metall contra la carn m'esqueixa l'àlè però em protegeix. Aquest metall m'ha entrat a la carn i la meua carn s'ha fet metall i ara és més forta. Potser ja no soc humà o potser he accedit a un nou estadi de l'evolució on la carn de l'home s'apodera del metall i en fa la seva prolongació. Soc fort, ara. Em vaig mutilar per dintre, vaig caure malalt per dintre, em vaig afeblir per dintre. En Betti em va dir els mots del grec i em va cosir l'uniforme:

ἐνθα δὲ Σίσυφος ἔσκειν, ὃ κέρδιτος γένετ' ἀνδρῶν,
Σίσυφος Αἰολίδης· ὁ δ' ἄρα Γλαῦκον τέκεθ' υἱόν,
αὐτὰρ Γλαῦκος τίκτεν ἀμύμονα Βελλεροφόντην·

Ell pot dir allò que no sap, allò que no comprèn. Ho va dir amb una precisió ferma. Després ho va transcriure en una noteta perquè jo el pogués consultar sempre que calgués, el meu oracle. Me'ls he guardats a la butxaca, el grec i els seus mots.

He bressolat el nen. He fruit mentre tocaves al piano l'interludi de *Cavalleria rusticana*. He memoritzat la teua veu en el gest del xiuxiueig, el so de la carícia dels dits damunt les tecles. M'he begut la teua suor enrabiada. He besat les teves llàgrimes amargues.

M'he empassat el dolor sense sentir-ne el gust, considerant-lo del tot irrellevant.

He deixat, Rinuccia meva, que em fessis el nus de la corbata de l'uniforme per protecció, per benedicció.

He encaixat de mans amb els meus homes i amb el motlle mnemònic de cada una d'aquelles mans he encarregat un punyal.

Soc guarit.

A mi la mala sort m'és ben igual, de l'aire lliure del cel passaré al fons negre de la mar.

És de nit aquí a La Spezia i el vent fa rodolar les ampolles buides. El cordam repica. El paper de diari voleia.

Una infermera incurable torna cap a casa cantant «Un'ora sola ti vorrei».

Ja ho sé, Rinuccia, ja ho sé. Per favor...

La Spezia és un parapet, a una banda encara ets aquí, a l'altra ets en el buit. Nosaltres carreguem el Cappellini de grans riqueses com feien els faraons i els nois juguen a ser reis, per això no els dic que les piràmides plenes d'un gran bé de déu són sarcòfags.

L'escamot va coix i ara els tinc tots en fila. Els uniformes descordats i la camisa per fora dels pantalons, però tant me fa: els lliuro a cada un el seu punyal, forjat a partir d'aquella encaixada. Saben que hauran d'anar sota l'aigua i no saben de què els serveix una arma blanca, però no tenen ganes de preguntar pel motiu d'aquest obsequi i donen les gràcies.

No se sap mai, l'enemic és lluny, protegit per capes d'aigua i d'acer, per milers de mil·límetres d'artilleria, per una tecnologia infernal que els nostres poetes com a molt es poden imaginar, però que hi és,

en alguna banda, amb un cor que encara batega, exultant pel coratge liberal de la seva filosofia britànica i tan carregat de temor com nosaltres.

Hi ha qui pensa que la gent dels submergibles no combaten de debò.

Quina bestiesa! Una gran bestiesa! La màxima bestiesa! Nosaltres també tenim la nostra trinxera. El que passa és que és líquida. I la travessarem, gosant més enllà de tota gosadia. Tal com diu la llegenda gravada a la quilla d'aquest submergible anomenat Cappellini. Una bona embarcació a la qual he fet reforçar la proa amb acer esmolat, no fos cas que la guerra moderna requerís un esforç arcaic d'investir.

El mariner electricista Careddu el deixo a terra. No té bon color.

—Soc fort —diu.

L'envio a veure l'oficial mèdic.

Ja estem preparats per gosar més enllà de tota gosadia.

I estem inermes.